

זכר מואמינים

גליון שבועי מבית 'בני אמונים'

פרשת בשלח תשפ"ה שנה י | גליון מס' 568

ת.ד 102 בני ברק | פקס: 03-5055919
9139191@gmail.com

פרחו שערים

דבר מוסד ונשיא 'בני אמונים'

הגלוי הנפלא של רבנו בחיי

בשבת זו נופלת בחלקנו הזדמנות נפלאה להעמיק, ולו במעט, במשמעותה של עניית אמן, בכחה העצום ובפעולותיה הנשגבות.

מדוע? מפני שאחד מגדולי מפרשי המקרא, הלא הוא רבנו בחיי, ראה ברוחו הגדולה להאריך בשגב מעלתה של עניית אמן דוקא בפרשתנו, בפרשו על הפסוק (שמות יד לא): "ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו". בדבריו מפרש רבנו בחיי את משמעותה של המלה אמן בהלכה, באגדה ובתורת הסוד, וגם מפרט לנו את שכרו של המקפיד לענות אמן פהלכתה ואת ענישו של מי שחלילה אינו שת לבו לכך.

אם נביט השמימה באפלת הלילה, נוכל לגלות רבבות אלפי כוכבים זעירים, חלקם כמעט אינם נראים. הכוכבים נראים לעינינו קטנים בשל היותם רחוקים מאתנו שנות אור, אך אין מי שיטיל ספק בעבדת היותם עולמות שלמים.

רבנו בחיי בדבריו אלו בפרשתנו מגלה לנו כי כך בדיוק היא האמן. לעינינו היא נראית קטנה וזעירה, אך בשמי רום היא גדולה ונחשבת עד מאד ועולמות שלמים תלויים בה, וכפי שהעידו חכמים (דברים רבה ז ד): "אין גדול לפני הקדוש ברוך הוא יותר מאמן שישראל עונים".

חשבת, כי פונה מיחדת היתה לרבנו בחיי בכך שמפל הפסוקים המתארים את אמונת ישראל, בחר לסדר את המערכה העצומה על מעלת עניית אמן, על הפתוב "ויאמינו בה' ובמשה עבדו" דוקא. זאת משום שהמקפיד על עניית אמן, מחזק בלבו הן את האמונה בה', בהצטרפו כעד שני לעדותו של המברך הממליך את הבורא, פדברי רבנו בחיי עצמו, והן את האמונה "במשה עבדו" - בחכמי הדורות, הפועלים מכחו של משה רבנו, שהם אלו שתקנו לנו את עניית אמן והזיירו על הגיתה פהלכתה.

אוסף ואמר, כי בכך שדברי רבנו בחיי נכתבו על פתוב שאנו אומרים מדי בקר סמוך לשירת הים, יש משום תזכרת יומיומית בעבורנו על חשיבות עניית אמן, ועל הזכות הגדולה שזוהי לעצמו המדדקדק לאמרה ככל משפטה ותקונה.

נצית לדברי חכמים ונרבה בעניית אמן, נשכים כל בקר לענות אמן אחר המברכים ברכות השחר בבית הכנסת, וכך נרבה כבוד שמים בעולם, נבסס את אמונתנו בבורא עולם ואף נזכה לשכר רב בעבור כך.

בקריאת "ויאמינו בה' ובמשה עבדו!"
שבת שלום,

278 213 מחולקין

בניני תפלה בפרשה

בניני תפלה בפרשה

משה נענה על הים בטרם התפלל

"ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו" (יד טו) מדוע מנע הקדוש ברוך הוא ממשה את הצעקה אליו? וכי מה היה עליו לעשות בעת צרה? פרש רבי פנחס הורוץ בעל ה'הפלאה':

כאשר האדם מכין את לבו לתפלה, עוד בטרם החל להתפלל, כבר גלוי רצונו לפני הקדוש ברוך הוא והמחשבה לפניו כמעשה, כפכתוב (תהלים י ז): "תכין לבם תקשיב אזנך". אולם לפי שהקדוש ברוך הוא מתאווה לתפלת הצדיקים, אין ישועתם נשלחת אלא לאחר שהם מתפללים לפניו, וכדברי חכמים (תענית כה ב) שסימן פה הוא לצבור ששבת להתאסף להתפלל על הבצרת, כאשר לא ירדו גשמים עד אחר תפלתם, לפי שזוהי מפתח שחביבה תפלתם לפני ה' יתברך והוא מתאווה לשמעה.

זהו גם פרוש הפתוב (ישעיהו סה כד): "והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע"; אך ש"אני אענה" לתפלת הצדיקים עוד "טרם יקראו" בפעל, מפל מקום אעכב בוא ישועתם, ואגם ש"עוד הם מדברים" - שיתפללו לפני, "ואני אשמע", ורק אחר כך אושיע אותם, כי מתאווה אני לשמע את תפלתם. אך הפסוק (תהלים קמה ט): "רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע וישעם" מתפרש בדרך זו: אך שרצון יראיו גלוי לפני עוד לפני שיתפללו על כך, ואכן ברצונו להושיעם ולעשות רצונם, מפל מקום "ושיעם" הקדוש ברוך הוא רק אחר ש"שועתם ישמע", לפי שמתאווה לתפלתם.

אלא שכאן, בעמדם על הים,

אך שהתאווה הקדוש ברוך הוא לשמע את תפלתו של משה עליהם, נתקבלה בקשתו מיד כשהכין עצמו לתפלה, מחמת שהיו ישראל נתונים בפחד נורא, ועל כן אמר הקב"ה למשה: "מה תצעק" - התפלה שהגד עומד להתפלל, כבר באה "אלי" והתקבלה, ולכך: "דבר אל בני ישראל ויסעו". לזאת כן אונקלוס בתרגומו את הפתוב: "מה תצעק אלי" - "קבילת צלותך" (פנים יפות' שמות יד יב).

רבי שלום אדלר, רבה של סערדנא, מוסיף ומבאר כי בכך מתפרש מדוע הסמך המדרש (שמות רבה כא א) לכתוב שלפנינו את הפסוק (תהלים לד יח): "צעקו וה' שמע ומפל צרותם הצילם". בקשו חכמים להדגיש בכך, כי מה שאמר הקדוש ברוך הוא למשה: "מה תצעק אלי", לא היה מחמת שלא התאווה לתפלתו, אלא: "צעקו וה' שמע" - חביבה היתה תפלתו לפני ה', ורק כאן מהר ה' יתברך להושיע את ישראל טרם שהספיק משה להתפלל, מחמת "ומפל צרותם הצילם" - כדי שלא יעמדו עוד בפחד הצרה (רב שלום).

תפלת הנכנע נשמעת

"ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו" (יד טו) דרש רבי אריה צבי פרומר מקוזה'גלוב, בעל ה'ארץ צבי':

פתוב זה רומז לדברי חכמים (סוטה הא) שקבלת התפלה תלויה בעמק הכנעתו של המתפלל לפני בוראו; "מה תצעק" - אם תפלתך תאמר בהכנעה, בבחינת "מה" (ראה רש"י להלן טו ז), מבטח לך ששערי שמים יפתחו לפניך והיא תגיע "אלי" (ארץ צבי' על התורה)

ישועת ה' פהרף עין

הורה לנו לעשות כן, מתוך בטחון שתתקבל תפלתנו והגשמים יחלו לרדת בתוך זמן קצר.

שמע השומר את דברי היהודים, הרים את עיניו לשמים, ובראותו כי אף לא עב קל אחד נראה בשמים, חרה אפו. הוא מהר לכוונו של רבי משה גאלנטי, שצעד בהדרתו בראש השירה, והכהו בפניו.

רבי משה הביט בשומר הערבי המפרע בהפתעה, אף מיד השפיל את עיניו בעונה והמשיך לצעד בשתיקה אל מערת קברו של שמעון הצדיק, כשבני הקהלה הפאוגים צועדים בעקבותיו.

חרדת אלקים שכנה במערה וברחבה הסמוכה לה. חכמי ורבני ירושלים ורבי משה בראשם נכנסו לתוך המערה, כרעו ברוך והשתטחו על הקבר העתיק. רבי משה עבר לפני התבה ובני ירושלים שהקיפו את המערה סביב אמרו יחד עמו מזמורי תהלים, בלב נשבר ובכונה עצומה.

עודם עומדים בתפלה, ולפתע קמה ובאה רוח חזקה. עצי הזית העבתיים הנטועים במעלה הר הזיתים נעו בקול רעש גדול. הרי ירושלים התכסו במרבד עצום של עבים קודרים וחשך נפל על העיר. לאחריו, קול רעש גדול נשמע וגשם עז נתד ארצה.

זרמי מים שטפו את העיר ואת מבואותיה, טהרו את האבק ושטפו את הרחובות, הגמיאו את האדמה היבשה והרוו את העצים הפמושים מלוא השפע של מים חיים. הבורות הריקים החלו להתמלא והאוויר החנוק הפך צלול ורענן.

רבי משה גאלנטי ובני קהלתו עוד לא הספיקו לשים פעמיהם ולהשיב פניהם לכוון העיר, ודמותו של השומר הערבי נראתה מרחוק. הוא רץ בבהלה, כל עוד נשמתו בו, עד למקום בו עמד רבי משה, נפל על פניו והתחנן שיסלח לו על שבזה אותו לעיני כל. לאחר מכן הרים השומר את רבי משה, נשא אותו על כתפו כל דרך חזרתו לביתו, כשפל תושבי העיר מביטים בהשתאות ובהערצה.

במשך שלשה ימים ושלשה לילות ירד הגשם ללא הפוגה. האדמה הצחיחה זכתה לכמות עצומות של מים, והבורות התמלאו עד תם. התושבים הגויים שהתגוררו בירושלים, נכחו לראות כי שומע הקדוש ברוך הוא לשועת עמו, כדברי הכתוב (דברים טז): "כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כה' אלקינו בכל קראנו אליו".

פחלף ימים מספר נשמעו דפיקות קלות על דלת ביתו של רבי משה גאלנטי. היה זה השומר הערבי שהגיע בחשאי ובקש להתגיר, לאחר שראה כיצד שומע ה' את שועת בני עמו ומחיש להם ישועה. משראה רבי משה בכנות פונותיו של השומר, נענה להפצרותו, גירו כהלכה, ואותו שומר הפך להיות בן ביתו ושמשו הנאמן כל ימיו.

עוד יוסף ח' פרשת בשלח

נבחרתם על ידי הקדוש ברוך הוא להיות לעם סגולה, וקרובים אתם אליו יותר מכל האמות. הבה ונראה זאת במבחן המציאות. קרא לכל יהודי העיר לעצרת תפלה על הבצרת הנוראה שמאימת עלינו לכולנו, והיה אם תתקבלנה תפלותיכם ויפתחו ארבות השמים, יהיה בכך אות וסימן שאכן צודקים אתם. ואולם אם לא ירדו גשמים בתוך שלושה ימים מהיום, אצוה לגרש את כל היהודים מהעיר!"

אימה נוראה נפלה על היהודים בשומעם את גזרת הפחה. וכי מי מהם בכחו להשיב רוח או להוריד גשם! מפתח הגשמים מסור בידי הקדוש ברוך הוא, ואין בכחו של אדם בשר ודם לשלט על מערכות השמים ולהביא ענני מטר וברכה. האם נגזר עליהם להיות מגרשים מן העיר? ולאן ילכו?

מיד הורה רבי משה גאלנטי על שלושה ימי צום, בהם יתפללו ללא הרף בבתי הכנסת, לילה ויום. גברים, נשים וילדים יעמדו בתפלה ויבקשו רחמים פי פתח הקב"ה את ארבות השמים וימטיר עליהם גשמי ברכה.

לאחר שלושה ימים של תענית, תפלות ודמעות, קרא רבי משה לבני הקהלה ובקש מהם לבוא אחריו אל ציונו הקדוש של שמעון הצדיק, השוכן במרחק הליכה קצר מ'באב אל עמוד', המכנה בפיו "שער שכם".

טרם צאתם הורה להם רבי משה לשוב לביתם ולהתלבש בלבוש חרפי, מעילים וצעיפים, ואף לנעל נעלים מתאימות. זאת מתוך בטחון כי שומע תפלה יקבל שועת ה' וישועת ה' תבוא פהרף עין, מיד עם סיום תפלתם בקבר שמעון הצדיק.

באותה שעה זרחה השמש על כל מבואותיה של העיר הקדושה, והגשם לא נראה כלל באפק. חרף זאת, מתוך אמונה תמימה הקשיבו תושבי העיר לרבים, הזדרזו ללכת אל בתיהם ולהתעטף בבגדי החרף, ויצאו אחריו לקבר שמעון הצדיק.

השומר שהיה מפקד על השער ב'באב אל עמוד' לא האמין למראה עיניו. מאות יהודי העיר מתהלכים בשירה ארצה, עטויים בבגדי חרף מסרבלים. "לאן אתם הולכים ומדוע לבושים אתם בבגדים אלו?" שאל בתמיהה את ההמונים.

"לקברו של שמעון הצדיק אנו הולכים", הם השיבו לו, "ואנו לבושים כך, משום שרבונו

ירושלים, לפני כשלוש מאות וחמשים שנה. הפחה הטורקי, נציג האימפריה העות'מאנית, שולט שלטון ללא מצרים בתושבי עיר הקדש. הימים הם ימי עונת החרף, אך גשם אין. ככל שנוקפים השבועות, כך מתמלאים לבות התושבים בדאגה. זה שנים רבות שלא חוו הירושלמים חרף שחון שכזה.

בורות המים התרוקנו זה מכבר, ואף לא לחלוחית אחת של רטיבות נותרה בהם. האדמה יבשה וצחיחה. היכול כלו קמל

עודם עומדים בתפלה, ולפתע קמה ובאה רוח חזקה. עצי הזית העבתיים הנטועים במעלה הר הזיתים נעו בקול רעש גדול. הרי ירושלים התכסו במרבד עצום של עבים קודרים וחשך נפל על העיר. לאחריו, קול רעש גדול נשמע וגשם עז נתד ארצה.

פנים מערת שמעון הצדיק בירושלים

ונובל, והדאגה מפנה את מקומה לחרדה קיומית. באין מים אין חיים.

היהודים אווזים באמנות אבותיהם וגודשים את בתי הכנסיות בתפלות ובתחנונים לפני בורא עולם. אך דבר לא התרחש. שמייה של ירושלים נותרים זכים ותכלים, ואף לא ענן אחד קטן מופיע בהם. נראה כי נאטמו בפניהם ארבות השמים.

משראה הפחה כך, החליט כי עליו לעשות דבר מה בטרם יפנה העם אליו את זעמו. הוא קרא לרבי משה גאלנטי, הראשון לציון, ואם עליו: "הלא אתם היהודים טוענים כי

מתוך דברי רבנו בהיבט פפרשתנו, על שגב מעלת עניית אמן, פפרושו לפסוק (שמות יד לא): "וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו"

משמעות תבת "אמן"

ומפני שהאמונה יסוד כל התורה כלה, תקנו לנו רבותינו זכרונם לברכה בתפלה ובברכות לענות אמן, שהוא נגזר מלשון אמונה, ומלשון הודאה שמקבל עליו דברי המברך ומודה בהם.¹ וזהו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (שבועות לו א): 'אמן קבלה', אמן שבועה,² אמן קיום³.

עניית אמן - קיום העדות

ועל זה אמרו (מזיר סו ב): גדול העונה אמן יותר מן המברך. ובאור הענין: כי המברך מעיד בברכתו של הקדוש ברוך הוא שהוא מקור הברכה, והעונה אמן הוא מקים השטר והוא העקר, שאין קיום העדות בעד ראשון אלא בעד שני שהעדות נגמר על ידו, והעונה אמן הוא העד השני,⁴ וצריך הוא שיצטרף עם העד הראשון שהוא המברך, כי עמו העדות קיים⁵.

חובת הזהירות בדיבור הגינה

וכבר האריכו רבותינו זכרונם לברכה לדבר במשפט הזכרת אותיות התבה הזאת ואיך יתחייב להגות בהן אדם, והוא שאמרו (ברכות מז א): "אין עונין לא אמן קטופה⁷, ולא אמן חטופה⁸, ולא אמן יתומה⁹, אלא אמן ארפה¹⁰. בן עזאי אומר העונה אמן חטופה יתחטפו ימיו, קטופה יתחטפו ימיו¹¹, יתומה יהיו בניו יתומים, ארפה מארכים לו ימיו ושנותיו". וענין חטופה שהוא חוטף האלף ב' בשון"א פת"ת. והנה זה הפך האמונה ממה שכתוב באמנון (שמואל ב' ג, כ): "האמינון אחיך היה עמך", ופרש"י ז"ל דשקרי"ר בלע"ז¹². והא למדת שהעונה אמן חטופה הנה הוא מהפך הקערה על פיה ומוריד לארץ יסודות חומות האמונה.

לכפל עניית אמן

... וכל המכון והכופל אמן-אמן זוכה לשני עולמות, וכן אמר דוד עליו השלום בסוף מזמור ע"ב (תהלים עב יח-ט): "ברוך ה' אלקים אלקי ישראל עשה נפלאות לבדו. וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן". ועוד במזמור פט (פסוק ג): "ברוך ה' לעולם אמן ואמן"¹³. וזה המכבד את ה' יתברך באמת אשר עליו אמר הכתוב (שמואל א ב ל): "כי מכבדי אכבד".

1. אף מדברי ה'טור' וה'שלחן ערוך' (קכד ו) שפסקו שבעניית אמן יש לכוון הן: "אמת היא הברכה שברך המברך", והן: "ואני מאמין בזה", משמע כדברי רבנו שמשמעות עניית אמן היא הן ההזכרת אמונה והן הסכמה ואמונת דברי המברך.
  2. כפי שבמעמד הברכה והקללה שהתקיים על סף כניסת ישראל לארץ. קבלו עליהם ישראל לקיים את התורה בעונותם אמן אחר דברי הלויים, ככתוב (דברים כז כו): "אור אשר לא יקיים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אמן" (שבועות שם).
  3. כפי שאשה מקבלת על עצמה את שבועת האלה האמורה בפרשת סוטה, בעניית אמן אחר השבועה הנאמרת מפי הכהן, ככתוב (במדבר ה כא-כב): "והשביע הכהן... ואמרה האשה אמן אמן" (שם).
  4. כלומר, הבעת תקווה שיתקיימו הדברים, כפי שאמר ירמיהו הנביא (כח ו) "אמן כן ועשה ה'", על בשורתו של חנניה בן עוזר שישובו כלי המקדש וגולי יהודה (שם). לפיכך במסכת שבועות (וכן בירושלמי סוטה ב ה ובדברים רבה ז א) תחת לשון "קיים" שהזכיר רבנו מזכר לשון "האמנה", וכתבתם אחת.
  5. רבנו כון להביא ראיה מדברי הגמרא שעניית אמן מביעה הסכמה מחלטת עם דברי מי שעונים אחריו אמן. ואמנם לכך שעניית אמן נגזרת מלשון אמונה אין ראיה מוגמרת זו, אולם כך עולה מדברי חכמים שאמרו (שבבת קיט ב): "מאי אמן? א-ל מלך גאון", ומפרש רש"י (שם): "כך מעיד על בוראו שהוא א-ל מלך גאון".
  6. במסכת ברכות (מה א) דורשים חכמים את הכתוב (תהלים לד ד): "גדלו לה' אתי וגרוממה שמו יחדו" על עניית אמן, ומפרש הריטב"א (שם) שהמברך קורא לשומעים "גדלו לה' אתי" בעניית אמן, והוא כדברי רבנו כאן שהמברך והעונה אמן הם שני עדים המגדילים יחד את שם ה' (וראה עוד במפרש על מסכת גזיר סו ב ד"ה אחד העונה). וראה בהערה הקודמת, שאף רש"י הגדיר את העונה אמן כ"עדי".
  7. כיון שהעונה אמן הוא בבחינת "עד שני" המצטרף לעדות הראשון, הרי שהעונה אמן הוא כמסים את המצוה שבה התחיל המברך, ולפי שאמרו חכמים (סוטה יג ב) "כל העושה דבר ולא גמרו, ובא אחר וגמרו, מעלה עליו הכתוב, על [מי] שגמרו, כאלו עשאו [כלו]", לכך "גדול העונה אמן יותר מן המברך"
- (סכת דוד) פרשת מצרע אות לח, בבאר דברי רבנו. וראה תוספות הרא"ש ברכות נג ב.)
7. שעונה אמן תוף הבלעת אחת מאותיותיה (רש"י שם ד"ה קטופה, ע"פ ב"ח או"ח קכד).
8. שקורא את האלף ב' בחטף-פתח ולא בקמץ, ואומר "אמן" במקום "אמן", כן פרש רבנו להלן וכן פרש הר"י מלוגיל (ברכות שם), וכעין זה פרש רש"י (שם ד"ה חטופה).
9. שעונה אמן מבלי לדעת על איזו ברכה הוא עונה (רש"י שם ד"ה יתומה).
10. אולם פסק השלחן ערוך (או"ח קכד ח) שלא יאריך בעניית אמן יותר מדי (אלא כפי שיעור אמירת תבות "א-ל מלך גאון"), לפי שכן נאבדת משמעות המלה.
11. לבאור החלוק בין "יתחטפו" ל"יתחטפו", ראה בספר 'ברכת ראש' (ברכות שם).
12. רבנו מבאר שחכמים החמירו בענישו של העונה אמן בחטף פתח תחת האלף, לפי שבכך מתהפכת משמעות המלה מהבעת אמונה להבעת אי אמון. כפי שמצינו באבשלום שכאשר בקש לגנות את אמנון באזני תמר אחותו, כנהו "אמינון" - האלף ב' בחטף-פתח, ופרש רש"י "ש"אמינון" בלע"ז הוא "דשקרי"ר" שמשמעותו אי-אמן. אולם ברש"י שלפנינו השמיטו הפעתיקים דברי רש"י אלו בפרושו לפסוק (ראה 'מעניי אגם' עמ' יב). וראה בספר 'תורת חיים' (באור על פרוש רבנו בחיי, לרבי חיים הכהן מטריפולי) מה שבאר בענין זה.
13. בירושלמי (מגלה ד י) אמרו שכשם שהכופל "מוזים מוזים" משתקים אותו מפני שנראה כמודה לשתי רשות, כך העונה אמן אמן, משתקים אותו. להלכה נחלקו הפוסקים: ה'בית יוסף' (או"ח סא) סובר שמתר לכפל ולענות אמן אמן, אולם הרמ"א (שם יב) פוסק שאין לכפל אמן אמן. וכתב ה'לבוש' (שם) שאף לדעת הרמ"א מתר לכפל ולענות שתי פעמים אמן זה אחר זה, אם מוסיף וא"ו לאמן השני ועונה "אמן ואמן", כלשון הכתוב, וכן פסק המ'שנה ברוה"ה (שם כח).
- והנה דעת רבנו היא שאין חלוק בין עניית "אמן אמן" לעונה "אמן ואמן", ולכך

ענישו של המזלזל בעניית אמן

וכל מי שאינו נזהר במילת אמן לכוון בכל כחו וכוונתו, הרי זה מבזה את השם יתברך, ועליו אמר הכתוב (שם): "ובזי יקלו"¹⁴. ומשבעה מדורין שיש בגיהנם מורידים אותו לאחרון שבכלם שהוא כפול¹⁵, והוא נקרא (איוב י כב): "ארץ עפתה"¹⁶, והוא ארץ שאול תחתית, כי "שאלו" מדור אחד ו"תחתית" מדור שני, ואותו תחתית נקרא "אבדון" וזהו (משלי טו יא): "שאלו ואבדון נגד ה'", מי שירד לאבדון שוב אינו עולה¹⁷. ועל זה אמר הכתוב (ירמיה ב, יג): "אתי עזבו מקור מים חיים" - המבזים לענות אמן עזבו מקור מים חיים, הוא הנובע שגרמז למעלה¹⁸. ומה יהיה ענשם - "לחצב להם בארות בארות נשברים", כלומר: הרי הן יורדים לגיהנם מדרגה אחר מדרגה¹⁹ בענש כפול, וזהו שפפלי: 'בארות בארות', והכל מדה כנגד מדה בין בענש בין בשכר²⁰.

16. בזהר (שם) פרש ש"ארץ עפתה" משמעותה ארץ כפולה, וכפי שתרגם אונקלוס (שמות כח טז): "רבוץ יהיה כפול" - "מרבץ יהא ענף". וראה עוד ב'פרי עץ חיים' שפרש ש"עפתה" הוא גם מלשון "אפלה" שהאפל מקורו במדור זה, בו נדונים אלו שאינם עונים אמן, ו"משם היה החשך של מצרים שלא קמו איש מתחתיו".

17. ב'פרי עץ חיים' (משלי ה ו) פרש כי המדור התחתון בגיהנם נקרא "אבדון", לפי שפשוטו פן הוא: "כי שם אבדון הנפש, בסוד (ויקרא כג ל): 'והאבדתי את הנפש' ההוא מקרב עמה".

18. בקטע קודם העוסק ברזי אמן (שהשטט במסגרת זו), באר רבנו שהעונה אמן ממשיך ברכה לעולם הזה "כמי שפותח המעין להשקות הצריכים השקאה".

19. עד שמגיעים למדור התחתון בגיהנם, פמזכר לעיל בדברי רבנו.

20. פרוש: הנהגת ה' את העולם ב'מדה כנגד מדה' מתבטאת בענין זה, הן בשכר העונים אמן כהלכה, והן בענש המזלזלים בזה.

הביא רבינו מפיסוקי ספר תהלים שמתר לכפל עניית אמן, ואדרבה אף יש הדור בכך. ה'מגן אברהם' (שם י) הביא דברי רבנו כאן, ופסק כמותו. אולם כתב על כך ה'אליה רבה' (שם) שאף רבנו שכתב "המכון וכו' לא היה ללכלל עניית אמן אלא למי שעונה אמן בכונה, אך מי שאינו מכוון - אסור לו לכלל עניית אמן, אף לדעת רבנו, כפי שפסק ה'שלחן ערוך' (או"ח קד ז) שמי שאינו יכול לכוון בתפלתו כהלכה, לא יתפלל תפלת נדבה, שכן עליו אומר הכתוב (ישעיה א יא): "למה לי רב זבחיכם".

14. מקור דברי רבנו מכאן ואילך הוא בספר הזהר בפרשת וילך (רפה ב). בספר 'פרי עץ חיים' (שער פגנת אמן פ"ג) מובא שמפך שסופי התבות של הכתוב (תהלים פג יז): "מלא פניהם קלון", הם אמן, ואלו המלה הפותחת כתוב זה - "מלא", מרפכת מאותן אותיות בהן נכתבת המלה "אלם", יש רמז לךך שמי שנהוג כאלם בעת שהוא שומע ברכה ואינו עונה אמן, נענש בקלון.

15. וכפי שיבאר להלן שיש בו שני מדורים: המדור האחד נקרא "שאלו" והמדור השני נקרא "תחתית" ו"אבדון".

שערי גן עדן

עניית אמן במשנת בעל ההולאה

היו אומרים לפניו ברכות השחר

מדי בקר היה רבי חיים פלאגי מזמן את ילדיו ונכדיו לומר לפניו את ברכות השחר, כדי שיוכל לענות אחריהם "ברוך הוא וברוך שמו" ו"אמן" (צוואה מחיים' הנהגות המחבר אות ד).

העונה אמן זוכה לעלות לדרגה עליונה

אמרו חכמים (שבת קט ב): "כל העונה אמן בכל כחו פותחים לו שערי גן עדן". ומוסיף בספר הזהר (וילך רפ א), שהעונה אמן בכונה זוכה לעלות אף בגן עדן מדרגה לדרגה, להתעדן בתענוגי העולם הבא הנמשכים תמיד ואינם נפסקים.

רבי חיים פלאגי אומר כי לאור דברי הזהר יש לומר כי הפסוק (ישעיה לג טז): "הוא מרומים ישכן מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים" נאמר על המקפיד לענות אמן, שישכח לשכן בגן עדן ולעלות מדרגה לדרגה. ואף יש רמז לךך בפסוק זה, שהלא "הוא מרומים ישכן" סופי תבות "אמן" (תנפה חיים' ישעיה אות קיא).

אמן קורעת גזר דין

חכמים מוסיפים ואומרים שלעתידי לבוא אף פושעי ישראל שפבר השלכו לגיהנם יזכו להנצל ממנו, ואף יפתחו בפניהם שערי גן עדן, בשכר עניית אמן.

כך מתארים הדברים ב'תנא דבי אליהו' (זוטא פרק כ):

"...ואומר דוד [קדיש של] אגדה לפני הקדוש ברוך הוא, ועונים הצדיקים יהא שמו הגדול מברך לעולם ולעולמי עולמים בגן עדן, ופושעי ישראל עונים אמן מתוך גיהנם. אומר להן הקדוש ברוך הוא למלאכים: 'מי הן הללו שעונים אמן מתוך גיהנם?' אומרים לפניו: 'רבנו של עולם! הללו פושעי ישראל שאף על פי שהן בגיהנם בעקה [בצרה] גדולה מתחזקים ואומרים לפניך אמן'. אומר הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת: 'פתחו להן גן עדן ויבאו ויזמרו לפני', שנאמר (ישעיה כו ב): 'פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמנים' - אל תקרי אמנים אלא שאומר אמן".

בפרושו 'לוח ארז' על ה'תנא דבי אליהו' (שם) מפרש רבי חיים פלאגי, שהסבה לךך שנצולים הרשעים מתוך אש הגיהנם, הוא לפי שאמרו חכמים (תיקו"ז מ א) שכל העונה אמן בכל כחו קורעים לו גזר דין של שבעים שנה, ולפיכך כשמוזמנות להם עניית אמן, מיד נקרע גזר דינם, והם יוצאים מגיהנם לגן עדן.

רבי חיים פלאגי
י"ז בשבט
תרכ"ח

הגלימה שלבש רבי חיים פלאגי ביום הכתרתו

רבי חיים פלאגי נולד בשנת תקמ"ז לאביו רבי יעקב, באיזמיר שבטורקיה. למד תורה מפי זקנו, אבי אמו, הראשון לציון רבי רפאל יוסף חזן, וכן מפי רבי יצחק גאטניו, בעל 'בית ישחק'. בספרו 'צוואה מחיים' (אות יב) מעיד על עצמו רבי חיים: "ומעיד אני עלי שמים וארץ, כי מיום דעתי עד יום היותי בן עשרים שנה הייתי שוקד על למודי ביום ובלילה בלי שום בטול".

בשנת תקפ"ח נתמנה לדין ומורה הוראה באיזמיר, בשנת תקצ"ז התקבל כראב"ד העיר, ומשנת תרט"ו כהן במשרה הרמה ביותר באיזמיר: 'חכם באשי' [רב ראשי].

רבנו חבר שבעים ושבעה ספרים העוסקים בכל מקצועות התורה. את ספריו החל לכתב בהיותו כבן שש עשרה שנה ולא חדל ממלאכת כתיבתם עד אחרית ימיו. את ספרו האחרון 'ברכת מועדיך לחיים' סים לכתב יום קדם הסתלקותו!

נפטר ב"ז בשבט תרכ"ח ונקבר בכבוד גדול בבית העלמין העתיק באיזמיר. לארץ מסע הלוייה סבבו בני קהלתו את ארונו כשספריו הרבים אחזים בידיהם.